

مقدمه‌ای بر بحث صندوق‌های قرض الحسنه



همه چیز از وزارت امور اقتصادی و دارایی آغاز شد. در حالیکه سال ۱۳۸۰ به پایان خود نزدیک می‌شد و سازمان‌ها و مؤسسات در فکر به سرانجام رساندن کارهای نیمه تمام و برنامه‌ریزی برای سال آتی خود بودند، مهندس مظاهری، وزیر امور اقتصادی و دارایی قلم به دست گرفت و خطاب به دکتر عارف، معاون اول رییس جمهور چنین نوشت: «حوزه نهاد‌های فعال و دخیل در فعالیت‌های پولی خارج از حیطه نظارت بانک مرکزی نگران‌کننده است، به طوری که در زمان حاضر، هزاران تعاونی اعتبار و صندوق قرض‌الحسنه و یا ده‌ها مؤسسه اعتباری و پولی فعال فاقد مجوز در کنار سازمان‌های فاقد جواز ناشر نوعی کارت‌های اعتباری، اوراق بهادار و ... در کشور فعالیت دارند. نهاد‌های پولی خارج از نظارت بانک مرکزی، با ناموفق کردن سیاست‌های پولی کشور، صدمه به ارزش پول ملی، رقابت ناسالم با نظام رسمی بانکداری و اعتباری کشور و برخی با زمینه‌سازی برای فساد و تطهیر پول، اقتصاد ملی را با خطرهای جدی روبه رو کرده‌اند.»^(۱) در ادامه ایشان تأکید کرد که بانک مرکزی بایستی در جهت نظام‌مند کردن و کنترل نهاد‌ها و فعالیت‌ها تلاش کند و در کنار آن، نظام‌هایی را طراحی نماید تا زمینه فعالیت قانونمند برای این نهاد‌های پولی خارج از حیطه نظارت فراهم گردد. به اعتقاد وزیر، ضرورت‌های اقتصادی، از جمله علل ایجاد و فعالیت این نهاد‌ها است و از جمله پیشنهادهایی که ایشان در این نامه به آنها پرداخته است، می‌توان به این موارد اشاره کرد: انجام مطالعه و شناخت و بررسی کمی و کیفی ابعاد موضوع، تعیین آثار خلق پول و تأثیر فعالیت این نهاد‌های خارج از نظارت بانک مرکزی بر سیاست پولی، تعیین حجم سپرده‌ها و اعتبارات این نهاد‌ها و تجهیز واحد نظارتی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران برای تقویت نظارت بر این نهاد‌ها.^(۲)

انتشار این نامه در مطبوعات بازتاب نظریات کارشناسان و دست‌اندرکاران اقتصادی را به دنبال داشت، اما بالاترین مقام اجرایی که پس از نامه وزیر به اظهار نظر در این خصوص پرداخت، رییس کل بانک مرکزی بود. دکتر نوربخش در جمع خبرنگاران در آخرین یکشنبه سال ۸۰ در مورد جنبه‌های نظارتی بانک مرکزی اظهار داشت که هدف، حذف شرکت‌های تعاونی اعتبار و صندوق‌های قرض‌الحسنه نیست، بلکه تعیین ضابطه مشخصی برای فعالیت آنها است تا بتوانند تحت نظارت قرار گیرند. به عقیده ایشان، اگر این مؤسسات ضابطه‌مند عمل کنند، مشکلی نیست، اما فعالیت آنها خارج از چهارچوب و حیطه فعالیت خود است که گردش کار بانک‌ها را از مسیر اصلی خود خارج می‌کند. مادامی که عملیات اعتباری تعاونی‌های اعتبار محدود به اعضای آنها است و یا صندوق‌های قرض‌الحسنه کار قرض‌الحسنه انجام می‌دهند، مشکلی بوجود نمی‌آید، اما در حال حاضر، این مؤسسات پا را از محدوده خود فراتر گذاشته‌اند، و اگرچه رقم زیادی از گردش پولی کشور در اختیار آنها نیست، به هر حال، فعالیت بی‌ضابطه آنها در گردش پولی خلل وارد می‌سازد.^(۳) به دنبال این نامه و اظهار نظرهای پیرامون آن، وزیر اقتصاد و دارایی ضمن دیداری در اواخر فروردین ماه سال جاری با اعضای هیأت مدیره سازمان اقتصاد اسلامی، از جمله به لزوم توقف بهره‌برداری غیراصولی از قرض‌الحسنه که یک امر مسلم اسلامی است، تأکید ورزید. وی ضمن اشاره به عملیاتی که در برخی موارد به نام صندوق‌های قرض‌الحسنه انجام می‌شود و ضررهایی که به اقتصاد وارد می‌کند، راه حل منطقی در این زمینه را تدوین اصول و چارچوب فعالیت صندوق‌های قرض‌الحسنه بر اساس موازین عملیات بانکی بدون ربا دانست. وزیر همچنین اضافه کرد که این صندوق‌ها مجاز به پرداختن به عملیات بانکی نیستند، ضمن آنکه شرایط برای تبدیل فعالیت آنها به مؤسسات مالی و اعتباری کاملاً مهیا است. از نکات در خور توجه در این دیدار هم اظهارات یکی از اعضای هیأت مدیره سازمان اقتصاد اسلامی بود که به گفته ایشان، در سراسر کشور ۵۰۰۰ صندوق قرض‌الحسنه فعالیت دارند که فقط ۱۰۰۰ صندوق وابسته به این سازمان است که صرفاً به کار قرض‌الحسنه می‌پردازند و بقیه هیچ ارتباطی با این سازمان ندارند.^(۴)

در این جا بد نیست که به دو نکته هم اشاره کنیم:

۱) لزوم جلوگیری از فعالیت مؤسساتی که بدون مجوز بانک مرکزی به عملیات اعتباری مبادرت می‌ورزند، از جمله نکاتی است که در قانون برنامه سوم هم آمده است.

۲) اگرچه منشأ پدایش صندوق‌های قرض‌الحسنه، همانا انگیزه‌های معنوی بوده، ولی با گذشت زمان، بعضی از این صندوق‌ها برای جذب منابع به ابزارهایی چون اعطای جایزه، اعطای تسهیلات ویژه و افتتاح حساب جاری هم دست یافته‌اند که با ماهیت معنوی این صندوق‌ها سازگاری ندارد. ضمناً ورود مستقیم یا غیرمستقیم این صندوق‌ها در فعالیت‌های مشارکت و سرمایه‌گذاری هم انحراف دیگری است که مفهوم سنت حسنه قرض‌الحسنه و آثار آن را دگرگون می‌سازد. از طرف دیگر، چون تشریفات اداری صندوق‌های قرض‌الحسنه کمتر از بانک‌هاست و در ساعات تعطیلی

○ مهندس مظاهری:
صندوق‌های قرض
الحسنه مجاز به
پرداختن به عملیات
بانکی نیستند، ضمن
آنکه شرایط برای
تبدیل فعالیت آنها به
مؤسسات مالی و
اعتباری کاملاً
مهیا است.

○ دکتر نوربخش:
هدف، حذف
شرکت‌های تعاونی
اعتبار و صندوق‌های
قرض‌الحسنه نیست،
بلکه تعیین ضابطه
مشخصی برای فعالیت
آنهاست تا بتوانند
تحت نظارت قرار
گیرند.



بانک‌ها هم آماده ارایه خدمات هستند، لذا همین امر باعث کاستن فشار متقاضیان قرض الحسنه بانک‌ها شده و بار مالی زیادی را بر سیستم بانکی کشور وارد می‌آورد و گردش پول هم از سیستم بانکی خارج می‌شود و به سوی صندوق‌هایی سوق می‌یابد که از شمول مقررات مالیاتی و نظارت نهادهای قانونی خارج هستند. بنابراین، ما هم موضوع صندوق‌های قرض الحسنه را به عنوان موضوع اصلی این شماره انتخاب کردیم و مجموعه‌ای را در این رابطه فراهم آوردیم:

- (۱) زمینه‌های پیدایی و روند تکوین صندوق‌های قرض الحسنه.
- (۲) آسیب شناسی صندوق‌های قرض الحسنه، با تأکید بر نقش عامل عدم نظارت.
- (۳) گزارشی درباره فقر مردم و مشکل دریافت قرض الحسنه.
- امیدواریم که این مجموعه در حد خود مفید و قابل توجه باشد.

(۱) روزنامه آسیا / شماره ۶۲ / شنبه ۲۵ اسفند ۱۳۸۰ / صفحه ۱۲.

(۲) همان.

(۳) روزنامه آسیا / شماره ۶۴ / دوشنبه ۲۷ اسفند ۱۳۸۰ / صفحه ۱۲.

(۴) روزنامه آسیا / شماره ۷۱ / پنجشنبه ۲۲ فروردین ۱۳۸۱ / صفحه ۲.

صندوق‌های قرض الحسنه

زمینه‌های پیدایی و روند تکوین

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

تهیه و تدوین: مرتضی والی نژاد

یکی از عمده‌ترین عوامل پیدایی و گسترش بازار غیرمتمشکل پول در ایران، همانا گرایش به تجارت به جای تکیه بر تولید است.

بخش‌هایی از بازار مالی که در چارچوب مقررات و ضوابط نظارتی مقامات پولی (بانک مرکزی) فعالیت می‌کنند، بازار متمشکل (بازار مالی رسمی) بشمار می‌آیند و بخش‌هایی از این بازار که خارج از ضوابط و مقررات تعیین شده توسط مقامات پولی فعالیت دارند، بازار مالی غیرمتمشکل (بازار غیررسمی مالی) شناخته می‌شوند^(۱).

بخش رسمی از آن جهت که تحت نظارت یک مرجع

مقدمه

بازار مالی، بازاری است که در آن دارایی‌های مالی مبادله می‌شوند. عمده‌ترین نقشی که این بازار ایفا می‌کند، انتقال مطمئن و کم هزینه وجوه اضافی (مازاد نقدینگی) اشخاص به سرمایه‌گذاران است^(۱).